

Rodzice jako podstawowy determinant wyborów edukacyjno-zawodowych dzieci

Wybór zawodu zależy przede wszystkim od osobowości człowieka. To ona wpływa nie tylko na to, jaki zawód podejmujemy, lecz także, jak czujemy się, wykonując określoną pracę zawodową. Zanim młody człowiek zacznie myśleć o wyborze zawodu, musi najpierw poznać samego siebie. Jest to pierwszy warunek dobrego zaplanowania kariery zawodowej. Szkoła, rodzice czy profesjonalni doradcy zawodowi mogą pomóc młodzieży rozpoznać swoje tzw. „zasoby”, czyli: zainteresowania, uzdolnienia, system wartości, cechy osobowości. Daje to większą gwarancję na to, że nie zabraknie chęci do doskonalenia swoich umiejętności, a więc – do ustawicznego rozwoju. Wybór zawodu nie jest sprawą oczywistą i łatwą. Dla niektórych jest to jednorazowy akt, dla innych – proces, podczas którego jednostka dorasta do podjęcia tej jakże istotnej decyzji.

Młdzież wobec wyboru dalszej drogi edukacyjno-zawodowej

Zawsze nadchodzi moment, kiedy należy podjąć decyzję o wyborze zawodu. Ta decyzja będzie miała ogromne znaczenie w życiu jednostki, gdyż to zawód określa jej miejsce w społeczeństwie, przyjmowane przez nią systemy wartości, wzory zachowania, aspiracje i ambicje życiowe. Różne zawody i specjalności, różne szkoły stawiają kandydatom odmienne wymagania, zarówno pod względem warunków zdrowotnych, jak i psychicznych oraz społecznych. Każdy uczeń, student i pracownik dysponuje pewnym potencjałem rozwojowym, zdolnościami, preferencjami i zainteresowaniami sprzyjającymi określonym grupom zawodów, rodzajom czynności lub typom karier zawodowych. Dostatecznie wczesne i trafne rozpoznanie tego potencjału to nie tylko ważna kwestia osobista, lecz przede wszystkim zagadnienie o doniosłym znaczeniu społecznym.

Wioleta Duda Asystent w Zakładzie Doradztwa Zawodowego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Autorka kilkunastu artykułów o tematyce związanej z doradztwem zawodowym. Zainteresowania zawodowe oscylują wokół problematyki karier zawodowych kobiet. Doradca zawodowy w projektach EFS.

dr Daniel Kukla Pracownik Zakładu Doradztwa Zawodowego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Autor kilkunastu artykułów opublikowanych w kraju i zagranicą. Uczestnik wielu międzynarodowych konferencji i sympozjów. Aktywnie współpracuje z wieloma ośrodkami akademickimi w Polsce. Specjalizuje się w poradnictwie zawodowym i doradztwie personalnym. Wśród ważniejszych publikacji można wymienić m.in.: *Komunikacja w doradztwie zawodowym* (2008), *Wielowymiarowość poradnictwa w życiu człowieka. Wybrane obszary* (2009), *Preorientacja i orientacja zawodowa w edukacji* (2010).

Współautor m.in. publikacji: *Profil kompetentnego nauczyciela w europejskiej szkole* (2008), *Edukacja – Wsparcie – Praca w życiu osób niepełnosprawnych. Wybrane aspekty* (2008), *Współczesny wymiar doradztwa zawodowego w Polsce i na świecie* (2009), *Tendencje i wyzwania poradnictwa zawodowego* (2010), *Poradnictwo zawodowe dla osób z grupy szczególnego ryzyka* (2010).

Dlatego przed wyborem zawodu i drogi kształcenia należy rozważyć:

Stan zdrowia i rozwój fizyczny – przy wyborze dalszej drogi kształcenia i zawodu niezbędne jest ustalenie, czy ogólny stan zdrowia dziecka pozwoli sprostać wymaganiom zawodu. O tym, czy stan zdrowia, stopień sprawności, skłonność do chorób są przeciwskazaniem do obranego zawodu, może decydować tylko lekarz. Nie zawsze badanie lekarza szkolnego wystarczy, niejednokrotnie trzeba ucznia skierować do specjalisty. Ważne jest, aby w przypadku uczniów o słabszym zdrowiu, rodzic porozmawiał z lekarzem. Rozmowa może dostarczyć cennych informacji o przebytych chorobach, nieprawidłowościach, wadach. Uczniowie dotknięci wadami słuchu, wzroku, narządów ruchu powinni być skierowani do poradni psychologiczno-pedagogicznej, która pomaga wybrać zawód. Każde dziecko musi dołączyć do podania o przyjęcie do szkoły świadectwo zdrowia.

Zdolności – mają bardzo duże znaczenie przy wyborze zawodu i drogi kształcenia. Są zjawiskiem bardzo złożonym i trudno je zdefiniować. Toczą się dyskusje, w jakim stopniu zależą od czynników wrodzonych, a w jakim wpływają na nie środowisko, wychowanie i własna aktywność dziecka. „Zdolnościami nazywamy takie właściwości psychiczne, które warunkują pomysłne rezultaty działania”¹. Zdolność ma ścisły związek z wiadomościami i umiejętnościami nabywanymi w ciągu życia, które służą jej rozwojowi. W procesie nauczania szkolnego, przyswajania wiadomości oraz rozwiązywania zadań, rozwijają się różne formy sposobu myślenia, podnosząc na coraz wyższy poziom ogólną zdolność myślenia. Zdolność jest zatem wartościowym dla dziecka trwałym nabytkiem osobowości, ale i bodźcem do jej rozwoju. Ocena zdolności ucznia nie jest sprawą łatwą, szczególnie dla rodziców. Wyniki w nauce nie wystarczą. Zdolności mierzymy nie tylko osiągnięciami, lecz także włożonym w nie wysiłkiem. Przed wyborem zawodu i szkoły trzeba się zastanowić, do czego nasze dziecko ma uzdolnienia, jakie przedmioty przyswaja łatwiej, jakie trudniej, czy ma uzdolnienia do nauki teoretycznej, czy wybierze raczej szkołę zawodową ze względu na uzdolnienia praktyczne. Koniecznie też trzeba porozmawiać o zdolnościach dziecka z nauczycielami. Same „zadatki” nie wystarczą jednak, aby zdolności mogły się rozwijać. One raczej wyznaczają kierunek, w jakim człowiek może podążać. Mając pewne zdolności, można szybciej nauczyć się pewnych czynności, koniecznych do wykonywania danego zawodu.

Zainteresowania i zamiłowania ucznia – powodzenie w nauce szkolnej i w pracy zawodowej nie zależy jedynie od zdolności. Ważną rolę odgrywa czynnik motywacji – chęć do pracy w przyszłym zawodzie. Zainteresowania i zamiłowania są ważnym czynnikiem motywacyjnym, odzwierciedlają bowiem uczuciowy stosunek do rzeczywistości. Zainteresowania bywają określane jako „względnie trwała skłonność do wykonywania pewnych czynności dla przyjemności osiąganego z samego jej wykonywania”. Zainteresowania mogą być bezpośrednie lub pośrednie. Bezpośrednie

są związane z samym przedmiotem zainteresowania. O zainteresowaniu pośrednim mowa jest wtedy, gdy uczeń robi coś dla osiągnięcia określonych korzyści. Niektórzy dzielą zainteresowania na czynne i bierne. O biernych możemy mówić wtedy, gdy ktoś słucha jedynie sprawozdań sportowych przez radio lub ogląda je w telewizji, czynne zaś przejawiają się w uprawianiu jakiejś dyscypliny sportu².

Młodzi ludzie stojący przed wyborem dalszej drogi zawodowej, rozważając wszystkie możliwości, kierują się przede wszystkim swoimi zainteresowaniami.

Kształtują się one na przestrzeni lat, w oparciu o naukę szkolną, a także zajęcia pozaszkolne. „Pewne przedmioty nauczania interesują go bardziej niż inne i z uwagi na nie chciałby uczęszczać do odpowiedniej szkoły; ponadto pewne czynności wydają mu się bardziej atrakcyjne i te właśnie miałby ochotę wykonywać w przyszłej pracy zawodowej”³. Zainteresowania mogą zmienić się w toku życia dziecka. Duży wpływ mają na nie wychowanie, środowisko rodzinne, otoczenie. Wiele zainteresowań można zaobserwować w szkole w postępach w nauce lub podczas uczestnictwa w kołach zainteresowań i organizacjach. Rola zainteresowań w późniejszej pracy jest bardzo duża. Ci, którzy swej pracy nie lubią, wykonują ją niechętnie, są rozżaleni, nudzą się. Ci natomiast, którzy wybrali zawód zgodnie z zamiłowaniem, wykonują go z pasją, są dobrymi pracownikami, a wykonywane zajęcia ich uszczęśliwiają. W wieku 15–16 lat nie wszyscy uczniowie mają już trwałe, ukształtowane zainteresowania.

Temperament i charakter – obejmują przede wszystkim życie emocjonalne, uczucia człowieka, jego ruchy, mimikę, gesty. Chodzi tu o takie cechy, jak: siła reakcji, jej szybkość, trwałość i główne przejawy. Cechy temperamentu mają duże znaczenie przy wyborze zawodu. Uczniowi ruchliwemu nie doradzimy np. zawodu monter, zegarmistrza. W zawodach tych dobrze będą się czuły osoby spokojne, lubiące ciszę,

¹ M. Przetacznikowa, G. Makiello-Jarża, *Podstawy psychologii ogólnej*, WSiP, Warszawa 1982, s. 251.

² L. Słodowa, *Jak pomóc dziecku w wyborze zawodu*, „Wychowawca” nr 1/2005, s. 11.

³ *Determinanty wyborów edukacyjno-zawodowych 500 uczniów szkół gimnazjalnych Miasta Poznania*, Centrum Doradztwa Zawodowego dla Młodzieży, Poznań 2007, s. 7.

cierpliwe, staranne. Uczniowie lubiący ruch, zmianę, towarzystwo ludzi będą zadowoleni z pracy ekspedientki, księgowego, pielęgniarki. Jednostki nieopanowane, skłonne do wybuchu i złości nie powinny wybierać pracy, w której ma się do czynienia z ludźmi, zwłaszcza z chorymi, czy też dziećmi. Również i cechy charakteru mają duże znaczenie przy wyborze zawodu. Tak więc recepcjonistka w hotelu, przychodni lekarskiej, kelner nie powinni być opryskliwi, niecierpliwi. Do zawodu lekarza, nauczyciela, pielęgniarki nie nadają się osoby egoistyczne, oschłe⁴.

Rówieśnicy – w podejmowaniu decyzji dotyczących dalszej edukacji nie bez znaczenia są też interakcje społeczne z rówieśnikami. W okresie adolescencji, w której znajduje się młodzież gimnazjalna, następuje proces społecznego dojrzewania. Młody człowiek wchodzi wówczas w nowe sytuacje i środowiska społeczne, nowe role, tworzy programy życiowe oparte na doświadczeniu oraz interakcji między sobą a światem zewnętrznym. Szczególnie ważnym aspektem tego dojrzewania są związki interpersonalne dorastających z rówieśnikami, których wpływ wzrasta szczególnie w zakresie spędzania wolnego czasu i stylu życia. Grupa rówieśnicza nie pozostaje więc bez znaczenia także jeżeli chodzi o wybory edukacyjno-zawodowe młodzieży⁵.

Perspektywy zatrudnienia – determinują w znacznym stopniu podejmowanie decyzji edukacyjno-zawodowych przez uczniów. Dzisiejsze realia funkcjonowania gospodarki zmuszają młodzież do dokonywania wyborów w zakresie dalszej edukacji w oparciu o bieżącą i prognozowaną sytuację na rynku pracy. Młodzież decydująca o wyborze szkoły, w której zamierza kontynuować edukację, musi znaleźć złoty środek między swoimi zainteresowaniami a możliwościami podjęcia pracy, jakie umożliwia ukończenie danego kierunku. Dlatego też młodzież coraz częściej jest zmuszona do rezygnacji z wyboru kierunków wyłącznie na podstawie własnych zainteresowań czy też marzeń z dzieciństwa. Decyzja związana z wyborem szkoły wiąże się w dzisiejszych czasach z przeprowadzeniem chłodnej kalkulacji, która ma za zadanie ukazać możliwość znalezienia ciekawej i dobrze płatnej pracy⁶.

⁴ Por. L. Skłodowa, dz.cyt., s. 12.

⁵ *Determinanty...*, dz.cyt., s. 10.

⁶ L. Skłodowa, dz.cyt., s. 12.

Do ważnych czynników mających wpływ na wybór zawodu należą te związane z rodzicami. Do czynników tych zaliczamy:

1. Poziom wykształcenia rodziców i starszego rodzeństwa – z wielu przeprowadzonych badań wynika, że rodziny inteligentne chciałyby, aby ich dzieci kończyły szkoły, po których mogłyby iść na studia. Natomiast odwrotna sytuacja jest w rodzinach robotników i rzemieślników. Rodzice ze środowisk chłopskich dążą do średniego wykształcenia.
2. Zawodowe tradycje rodzinne – to kontynuacja zawodów rodziców. Mogą mieć wpływ pozytywny, gdy dziecko samo zdecyduje się na kontynuację zawodu któregoś z rodziców, lub negatywny, gdy jest to wybór dokonany pod presją rodziców.
3. Pozycja społeczna rodziców – wraz ze wzrostem pozycji społecznej rodziców wzrasta dążenie dziecka do zdobywania wykształcenia, jakie mają rodzice.
4. Aspiracje rodziców – często się zdarza, że rodzice dyktują dziecku rodzaj szkoły, nie licząc się z jego zainteresowaniami i uzdolnieniami. Kierują się własnymi aspiracjami, kierują swoje dzieci do zawodu, który sami chcieli kiedyś wykonywać.
5. Poziom wiedzy rodziców o zawodach proponowanych dziecku i drogach zdobycia tych zawodów – wielu rodziców nie ma odpowiedniej wiedzy na temat zawodów, nie znają wymagań stawianych kandydatom, możliwości zdobycia i wykonywania tych zawodów oraz nie zauważają przemian, jakie zachodzą w treściach i strukturze zawodów.
6. Stosunek rodziców do nauki i różnych rodzajów działalności zawodowej – rodzice uznają pewne zawody za atrakcyjne, inne zaś – za nieatrakcyjne ze względu na niską płacę, duży wysiłek fizyczny.
7. Kultura osobista rodziców – przejawia się w sposobie myślenia o dziecku, zaspokajaniu jego potrzeb, akceptacji dziecka takim, jakie ono jest.
8. Sytuacja materialna rodziców – zła sytuacja materialna rodziców sprawia, że dziecko wybiera taką szkołę i zawód, które pozwolą mu się szybko usamodzielić.
9. Znajomość stanu zdrowia i rozwoju fizycznego dziecka – spora grupa zawodów wymaga odpowiednich cech psychofizycznych (np. duża siła fizyczna, dobry wzrok, słuch itp.)⁷.

⁷ Por. *Determinanty...*, dz.cyt., s. 12–14.

Istotną rolę w wyborze drogi życiowej dziecka odgrywają rodzice. To oni w decydującym stopniu wpływają na wybór szkoły. W swych planach często odzwierciedlają własne – być może niespełnione – marzenia.

Warunki rodzinne stanowią podstawowe źródło doświadczeń, jakie zdobywa dziecko w pierwszych latach rozwoju. Zdaniem Z. Kwiecińskiej występuje zatem swoiste koło „kulturowej reprodukcji” wykształcenia i ukryty silny konflikt międzywarstwowy, w którym szanse awansu dzieci najmniej wykształconych rodziców są znacznie ograniczone. Czynniki silnie wpływającymi na aspiracje młodzieży, a jednocześnie związanymi z rodziną, są:

- poziom wykształcenia (im wyższe wykształcenie rodziców, tym wyższe oczekiwania co do kształcenia dzieci),
- wysokość dochodów i samoocena warunków materialnych (osoby lepiej oceniające i mające relatywnie wysokie dochody częściej wybierały dla swoich dzieci wykształcenie wyższe),
- miejsce zamieszkania (aspiracje edukacyjno-zawodowe mieszkańców miast są znacznie wyższe niż wsi, różnicuje je również wielkość miejscowości według liczby mieszkańców),
- status ekonomiczny gospodarstwa domowego (grupa pracujących na własny rachunek ma najwyższe oczekiwania co do zdobycia wykształcenia przez kolejne pokolenie, powiązanie gospodarstw chłopskich i użytkujących gospodarstwo rolne z zamieszkiwaniem na wsi wpływa na relatywnie niskie kształtowanie się ich oczekiwań)⁸.

Pozytywny start życiowy młodzieży jest zapewniony przede wszystkim w rodzinach funkcjonujących prawidłowo. Grupa rodzinna funkcjonująca bez zaburzeń, przystosowana do wymagań życia społecznego, spełnia swoje podstawowe zadania wychowawcze, poprawnie przygotowuje dziecko do samodzielnego startu życiowego. Od chwili urodzenia rodzina stanowi pierwszą grupę odniesienia jednostki, ponieważ dostarcza kontekstu, w którym zawierane są pierwsze kontakty i relacje, zaspokajają pierwsze podstawowe potrzeby.

⁸ M. Wolska-Długosz, *Aspiracje edukacyjno-zawodowe młodzieży szkół licealnych pochodzącej z rodzin bezrobotnych*, [w:] *Problemy rodziny na początku trzeciego tysiąclecia*, red. H. Marzec, M. Pindera, tom I, Wyd. NWP, Piotrków Trybunalski 2007, s. 350–351.

Człowiek od momentu urodzenia uczestniczy w różnych grupach, które tworzą środowisko. Środowiskiem potocznie nazywamy otaczający nas krąg

osób i rzeczy. Rodzina stanowi dla dziecka najważniejszy punkt odniesienia w przyswajaniu ról społecznych oraz rozumienia relacji zachodzących w świecie, w którym istotną rolę odgrywa praca i wykonywany zawód rodziców⁹. Relacje między rodzicami a dziećmi mają silny wpływ na charakter, postawy i zdrowie młodych ludzi, a także ich decyzje. Relacje te kształtują spojrzenie dzieci na rzeczywistość, budują szacunek dla samych siebie i wiarę we własne możliwości, rozwijają kreatywność, pewność siebie, samoocenę, relacje z innymi osobami. Stosunki między rodzicami a dziećmi wpływają również na tendencję do przejawiania agresji oraz na zdrowie psychiczne i fizyczne. Determinują to, czy dzieciom będzie się dobrze wiodło, gdy dorosną. W okresie dojrzewania, gdy młodzi ludzie wchodzi w okres buntu i poszukiwania niezależności, ich relacje z rodzicami, wsparcie i pomoc w przejściu tego burzliwego okresu życia mają duże znaczenie w budowaniu przez młodzież planów edukacyjno-zawodowych. Muszą wybrać, kim chcą zostać, gdy dorosną, w jakim zawodzie będą chcieli pracować, jakiemu zajęciu będą poświęcać swoje życie. Sytuacja finansowa i wsparcie ze strony rodziny otwiera bądź ogranicza możliwości wyborów i realizacji ścieżki edukacyjnej i zawodowej. Wchodząc w dorosłość, tworzymy własną rodzinę. Wybory i zmiany związane z rozwojem i pracą są powiązane z sytuacją rodzinną (np. utrzymaniem niepracującego współmałżonka, wychowaniem i utrzymaniem dzieci). Gdy przechodzimy na emeryturę, nasze plany aktywności życiowej często są związane z opieką nad wnukami. Rodzina może także pełnić funkcję opiekuńczą wobec osoby starszej. Rodzina jest ważnym środowiskiem, które w różnych okresach życia człowieka związane jest z planowaniem i realizacją kariery i może wpływać na działania jednostki pozytywnie lub negatywnie. Jej oddziaływanie w okresie dzieciństwa, dorastania, gdy kształtuje się wiele aspektów związanych z funkcjonowaniem jednostki w przyszłości, wydaje się najszerze¹⁰.

⁹ M. Piorunek, *Dziecko w relacjach ze światem zawodowym*, Wyd. ERUDITUS, Warszawa 1996, s. 69.

¹⁰ A. Paszkowska-Rogacz, *Moje dziecko wybiera karierę zawodową*, Projekt pilotażowy Leonardo da Vinci PL/06/B/F/PP/174020, Warszawa 2008, s. 55., szerzej: G. Wieczorek, *Rola rodziców w procesie przygotowania dziecka do wyboru zawodu*, [w:] *Rodzina w lokalnym systemie pomocy społecznej*, red. St. Czarnicka, R. Majer, M. Mirowska, Częstochowa 2005.

Zmieniająca się rzeczywistość społeczno-gospodarcza wpłynęła na ewolucję rodziny. W przeszłości jedynym dominującym modelem była rodzina składająca się z ojca i matki, obecnie znajdujemy różne wzorce rodziny (rodzic samotnie wychowujący dziecko, rodzice wychowujący dzieci z poprzednich związków). Na funkcjonowanie rodziny wpływa także odgrywanie

przez rodziców ról zawodowych. Model tradycyjny zakładał, że tylko mężczyzna pracuje i utrzymuje rodzinę, a kobieta zajmuje się domem i opieką nad dziećmi. Obecnie często występuje formuła, gdzie oboje rodzice pracują, a prace domowe i opieka nad dziećmi ulegają podziałowi (w różnym stopniu, w zależności od przyjętego modelu rodziny). Zdarzają się sytuacje, gdy mężczyzna traci pracę i rolę utrzymania rodziny przejmuje kobieta. Otwarcie europejskiego rynku pracy spowodowało możliwość podjęcia zarobkowania poza granicami kraju, co wpłynęło również na sytuację rodzinną. W wielu rodzinach jeden z rodziców pracuje przez dłuższy okres czasu poza granicami kraju, a rodzinę pozostawia w Polsce. Znacznie rzadziej zdarza się sytuacja wyjazdu obojga rodziców i pozostawienia dzieci pod opieką dalszej rodziny (np. dziadków). Wiele rodzin emigruje w całości, na jakiś okres czasu lub osiedlają się w innym kraju na stałe. Tak duże zmiany nie mogą pozostać bez znaczenia w procesie plano-

wania i realizacji kariery zawodowej poszczególnych osób. Ważne są również przeżyte historie poszczególnych członków rodziny: historie niedostatku, uzależnienia od innych, samowystarczalności, sukcesów, porażek, gwałtownych zmian życiowych, środowiska, w którym osoby te funkcjonowały. Nieuniknione jest to, że członkowie rodziny kreują pewne oczekiwa-

nia co do przyszłości swoich dzieci. Oczekiwania pomagają sięgnąć po to, czego sami pragnęli w przeszłości, a czego mieć nie mogli. Oczekiwania rodziców co do przyszłości i kariery ich dzieci mogą mieć różne skutki¹¹. Wpływ na rozwój edukacyjno-zawodowy dziecka mają postawy rodzicielskie, które M. Ziemska określa jako charakter emocjonalnego stosunku do dziecka. Dzieli ona postawy wychowawcze rodziców na:

- właściwe,
- pożądane,
- niewłaściwe,
- niepożądane.

Właściwe postawy rodzicielskie to:

- akceptacja – przyjęcie dziecka takim, jakie jest, ze wszystkimi cechami fizycznymi (wygląd), jak i cechami umysłowymi. Rodzice kochają swoje dziecko i chętnie tę miłość okazują, a przebywanie z dzieckiem jest przyjemnością,
- współdziałanie – rodzice angażują się i interesują się tym, co robi dziecko (zabawa, nauka, praca), a dziecko (stosownie do możliwości rozwojowych) interesuje się zajęciami domowymi, rodzinnymi, wykonywanymi przez rodziców i angażuje się w nie,
- dawanie swobody – rodzice dają dziecku swobodę (stosownie do wieku), ale kierują się rozważą i postępują mądrze (rodzice dają swobodę dziecku, jednakże zachowują pozycję autorytetu pozwalającego im na niezbędny poziom kontroli nad dzieckiem). W młodszym wieku dziecko nie

¹¹ *Metody pracy z młodzieżą w nowoczesnym poradnictwie kariery*, Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, Warszawa 2005, s. 56.

potrzebuje dużej swobody, ale zainteresowania i zajmowania się nim. W miarę dorastania rozwija się świadomość dziecka i chęć samostanowienia,

- uznawanie praw dziecka – rodzice doceniają rolę dziecka, w swobodny sposób podchodzą do aktywności dziecka, szanują jego decyzje i wybory.

Niewłaściwe postawy rodzicielskie to:

- postawa unikająca – rodzice prezentują obojętność uczuciową, niechętnie przebywają ze swoim dzieckiem, a nawet nie wiedzą, co z nim robić, jak się nim zająć. Przebywanie z dzieckiem jest dla nich trudne,
- postawa nadmiernie wymagająca, zmuszająca, korygująca – bez względu na predyspozycje i możliwości dziecka jest ono zmuszone do spełniania oczekiwań rodziców, dorównywania ideałom i wzorcom przerastającym często jego możliwości,
- postawa nadmiernie chroniąca – rodzice traktują dziecko jako twór doskonały, którego nie można krytykować. Wykazują przesadną opiekuńczość, pobłażliwość, wyręczanie dziecka, a w konsekwencji opóźniają i utrudniają jego samodzielność.

Postawy rodziców mają wpływ na kształtowanie się cech jego zachowań. Przy właściwych postawach według M. Ziemskiej będą to cechy pozytywne, przy negatywnych – negatywne. Postawa akceptacji sprzyja kształtowaniu się zdolności do nawiązywania przez dzieci trwałych więzi emocjonalnych, zachowaniom opartym na przyjaźni, zaufaniu, odwadze. Dziecko jest wytrwałe, zadowolone z własnej pracy, zdolne do współdziałania i podejmowania zobowiązań. Postawa dająca dziecku swobodę działań rozwija w nim zdolność do kontaktów z rówieśnikami, uspołecznienie, pomysłowość, odwagę do pokonywania przeszkód, łatwość przystosowania się do różnych sytuacji społecznych. Postawa poszanowania praw kształtuje lojalność dziecka, solidarność z innymi członkami rodziny, sprzyja powstawaniu realistycznego obrazu samego siebie. Postawa unikania kontaktu może natomiast hamować zdolność do nawiązywania trwałych więzi; powodować niezdolność do obiektywnych ocen, wytrwałości i koncentracji na nauce, zachowania bojaźliwe lub wchodzenie w konflikty i nastawienie antagonistyczne. Agresywność, nieposłuszeństwo, kłótniowość, gniew, zahamowanie rozwoju uczuć wyż-

szych lub bezradność, trudności w przystosowaniu się do funkcjonowania w grupie – to skutki postawy odtrącającej. Postawa nadmiernego wymagania, korygowania, krytyki sprzyja rozwojowi u dziecka niepewności, lęklności, braku wiary we własne siły, przewrażliwieniu, uległości, pobudliwości, braku zdolności koncentracji. Efektem postawy nadmiernie chroniącej są z kolei: opóźnienie dojrzałości emocjonalnej, bierność, brak inicjatywy, nadmierna pewność siebie, zarozumialstwo, awanturczość i roszczeniowość¹².

Analizując czynniki rodzinne wpływające na wybór zawodu, A. Roe dokonała rozróżnienia stosunków rodzice – dzieci. Podstawowym wymiarem zachowań rodzicielskich jest wymiar emocjonalny, którego krańce określają chłód i ciepło. Kształtują 3 rodzaje relacji:

- emocjonalna koncentracja na dziecku – może ona przybrać jedną z 2 form: ochraniań (nadopiekuńczości) lub wymagań. Ochranianie związane jest z wyręczaniem dziecka, nakłanianiem do uległości i zależności. Wymaganie wiąże się z nadmiernym kładzeniem nacisku na dokonania, osiągnięcia dziecka,
- unikanie dziecka – może ona przybrać 2 formy: zaniedbanie i odrzucenie. Zaniedbanie związane jest z zaspokojeniem potrzeb dziecka w minimalnym stopniu, pozostawieniem go samemu sobie. Odrzucenie wiąże się z brakiem wysiłków w celu zaspokojenia potrzeb dziecka,
- akceptacja dziecka – może przybrać 1 z form: przypadkową, doraźną lub kochającą.

Zachowania rodziców, w zależności od rodzaju, mogą kształtować u dziecka nastawienie na ludzi (zachowania opiekuńcze i wymagające) lub na rzeczy (unikanie, przypadkowa – niepełna akceptacja). Jednostki, u których dominuje orientacja na osoby, wybierają zawody zgodne z prezentowanymi przez nie zainteresowaniami społecznymi, wymagające zdolności werbalnych (zawody usługowe, handlowe, kulturalne, związane ze sztuką i rozrywką), a także częściowo zawody związane z organizacją i zarządzaniem. Natomiast osoby, u których obserwujemy orientację na rzeczy, wybierają zawody techniczne, przyrodoznawcze lub te związane z nauką. Każdy z nas, kiedy ma problem, szuka rozwiązania i oparcia w najbliższym środowisku, dopiero, kiedy tam go zabraknie, zwraca się do

¹² M. Ziemska, *Postawy rodzicielskie*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1973, s. 6–21.

specjalisty. Osobisty stosunek matki i ojca do dziecka, oparty na znajomości dziecka i jego potrzeb, czyni z rodzica partnera dysponującego cenną wiedzą przydatną w procesie dokonywania wyborów edukacyjno-zawodowych¹³. E.B. Hurlock opisuje pozytywny i negatywny wpływ rodziny na decyzje zawodowe. Wpływ pozytywny polega, jej zdaniem, na udzielaniu porad albo dawaniu sugestii co do wyboru zawodu.

Rodzice, swoim pozytywnym nastawieniem do wybranego zawodu, mogą wzmacniać, motywować dziecko i upewniać je, co do podjętej przez nie decyzji. Negatywny wpływ ma pouczanie dziecka, krytykowanie, zachęcanie do unikania pewnych zawodów.

Rodzice nie zawsze są obiektywni, często nierealnie oceniają uzdolnienia swoich dzieci, a nawet doradzają im kierunek kształcenia czy zawód przerastający ich możliwości. Jeśli któryś z rodziców marzył w dzieciństwie o konkretnym zawodzie i nie spełnił swoich marzeń, może chcieć, aby syn czy córka zrealizowali niespełnione nadzieje.

Rodziców, którzy pomagają swoim dzieciom w wyborze zawodu i szkoły, można podzielić na 3 grupy:

- rodzice dyrektywni – uważają, że oni wiedzą najlepiej, jaki zawód powinno wybrać ich dziecko, wybierają zawód za nie,
- rodzice partnerzy – nawiązują dialog. Dziecko jest przez nich uznawane za jednostkę twórczą, samodzielną, która potrafi pokierować własnym losem, ale w pewnych sytuacjach może potrzebować pomocy,
- rodzice liberalni – nie wtrącają się, pozostawiają dziecku swobodę działania. Nie kontrolują, nie pouczają, nie oceniają, nie dają żadnych rad. W tej grupie znajdują się 2 kategorie rodziców. Pierwszą stanowią osoby uważające, że nie mają kompetencji i wiedzy w tym zakresie, wobec tego nie mogą pomóc. Do drugiej należą osoby wspierające, które wiedzą, że ich dzieci same poradzą sobie najlepiej, oni jedynie motywują je do aktywności, słuchają, zapewniają poczucie bezpieczeństwa i zaufania do własnych sił dziecka¹⁴.

¹³ A. Paszowska-Rogacz, dz.cyt., s. 67–68.

¹⁴ E.B. Hurlock, *Rozwój młodzieży*, PWN, Warszawa 1965, s. 269–270.

Najnowsze podejście do badań nad kształtowaniem relacji rodzic – dziecko w kontekście wyboru kariery zawodowej prezentują prace międzynarodowego zespołu Younga, Valacha i Collina (1996). W ich rozumieniu interakcje pomiędzy rodzicami a dziećmi kreują proces zwany przez nich *projektem kariery*. Ów projekt definiowany jest jako szereg działań zorientowanych na cel i podejmowanych wspólnie przez całą rodzinę i charakteryzuje się 5 właściwościami:

- wspólnotą celów rodziców i dzieci,
- istnieniem wzajemnej komunikacji opartej na relacjach emocjonalnych,
- spójnością celów i środków potrzebnych do ich realizacji,
- obecnością planu realizacji,
- coraz większą autonomią uzyskiwaną przez młodzież w realizacji projektu¹⁵.

Oprócz zasadniczego wpływu rodziców na wybory dzieci są oni również odpowiedzialni za kształtowanie u swoich pociec umiejętności kluczowych, warunkujących efektywne funkcjonowanie w życiu.

Należą do nich m.in.:

- umiejętność nawiązywania kontaktów międzyludzkich,
- zdolność komunikowania się z otoczeniem,
- umiejętność pracy w zespole,
- zdolność podejmowania decyzji,
- umiejętność stawiania sobie celów i ich realizowania,
- zdolność rozwiązywania problemów,
- świadomość swoich możliwości i ograniczeń,
- umiejętności organizacyjne,
- zdolność wprowadzania innowacji,
- odporność na stres.

Zakończenie

Służyć dziecku właściwą radą i pomocą w wyborze zawodu mogą przede wszystkim ci rodzice, którzy przyjmują racjonalną postawę wobec dziecka.

Właściwa rola rodziców w procesie wyboru przyszłości zaczyna się już od najwcześniejszych lat poprzez uczenie swoich dzieci kluczowych umiejętności.

¹⁵ Za www.koweziu.edu.pl/edukator/, (7 lutego 2010 r.).

Siła oddziaływania rodziców na dziecko tkwi m.in. w tym, że są oni osobami znaczącymi dla dziecka. Przebywają z nim przez dłuższy czas, co przyczynia się do powstania specyficznej więzi emocjonalnej. Stąd u dziecka liczenie się tak bardzo ze zdaniem rodziców¹⁶.

Bibliografia

Determinanty wyborów edukacyjno-zawodowych 500 uczniów szkół gimnazjalnych Miasta Poznania, Centrum Doradztwa Zawodowego dla Młodzieży, Poznań 2007.

Krzyszewska B., *Współpraca szkoły z rodzicami w przygotowaniu uczniów do wyboru zawodu*, Wyd. WSiP, Warszawa 1989.

Metody pracy z młodzieżą w nowoczesnym poradnictwie kariery, Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, Warszawa 2005.

Paszkowska-Rogacz A., *Moje dziecko wybiera karierę zawodową*, Projekt pilotażowy Leonardo da Vinci PL/06/B/F/PP/174020, Warszawa 2008.

Piorunek M., *Dziecko w relacjach ze światem zawodowym*, Wyd. ERUDITUS, Warszawa 1996.

Przetacznikowa M, Makiełło-Jarża G. *Podstawy psychologii ogólnej*, WSiP, Warszawa 1982.

Słodowa L., *Jak pomóc dziecku w wyborze zawodu*, „Wychowawca” nr 1/2005.

Wieczorek G., *Rola rodziców w procesie przygotowania dziecka do wyboru zawodu*, [w:] Rodzina w lokalnym systemie pomocy społecznej, red. St. Czarnecka, R. Majer, M. Mirowska, Częstochowa 2005.

Wolska-Długosz M., *Aspiracje edukacyjno-zawodowe młodzieży szkół licealnych pochodzącej z rodzin bezrobotnych*, [w:] *Problemy rodziny na początku trzeciego tysiąclecia*, red. H. Marzec, M. Pindera, tom I, Wyd. NWP, Piotrków Trybunalski 2007.

Ziemska M., *Postawy rodzicielskie*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1973.

¹⁶ B. Krzyszewska, *Współpraca szkoły z rodzicami w przygotowaniu uczniów do wyboru zawodu*, Wyd. WSiP, Warszawa 1989, s. 17.